

УДК 347.1

*Станіслав Васильович Храпач,
аспірант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Останнім часом все більшої актуальності набуває проблема належної юридичної регламентації космічної діяльності, що сприятиме її подальшому розвитку. Нині існує низка міжнародно-правових актів, що визначають міжнародний порядок здійснення космічної діяльності. Натомість сферою їхнього застосування є міжнародно-правові відносини, тобто відносини на рівні держав. Водночас простежується тенденція до переходу космічної діяльності з макrorівня (коли суб'єктами є держави) на мікрорівень (коли суб'єктами космічних відносин є окремі підприємства та навіть фізичні особи). Прикладом цієї тенденції можна назвати впровадження в іноземній практиці такого інституту, як іпотека космічних об'єктів. Його суттю є залучення приватного капіталу в космічну сферу, що знижує навантаження на бюджет держави, яка займається розробкою і запуском космічних об'єктів.

Україна по праву належить до провідних космічних держав світу, і попри певні труднощі прагне до розвитку космічної діяльності (у тому числі шляхом кооперації з провідними країнами). Тому запровадження вказаного інституту і в нашій державі є актуальним.

У контексті розвитку цього інституту окрему увагу варто приділити питанню юридичної відповідальності за договором іпотеки космічного об'єкта.

Нині в Україні питання цивільно-правової відповідальності, як загальної, так і в межах окремих інститутів, відносяться до категорії ґрунтовно досліджених (за винятком окремих сфер, у тому числі космічної діяльності). Варто зазначити, що Україна у регулюванні цієї діяльності застосовує міжнародно-правові договори, які були укладені ще 30–40 років тому. Однак, як зазначалося вище, вони регулюють окремі аспекти міжнародно-правової відповідальності держав. Тому існує доцільність розробки нових або внесення змін до чинних нормативно-правових актів, у тому числі міжнародних, які б регулювали ці питання на рівні національного законодавства.

Метою цієї статті є висвітлення проблемних питань цивільно-правової відповідальності (як договірної, так і позадоговірної) та проведення аналогій через призму здійснення космічної діяльності.

Цивільне право як система правових норм регулює майнові та особисті немайнові відносини, що ґрунтуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності та широкій свободі їх учасників у визначенні своїх прав та обов'язків.

Соціальна цінність цивільного права, як відомо, полягає у тому, що ця галузь у своїх нормах містить широкий арсенал засобів та інструментів впливу на поведінку громадян і юридичних осіб, застосовуючи їхні інтереси. Одним із таких засобів впливу на майнові інтереси осіб є застосування до правопорушника засобів цивільно-правової відповідальності, зокрема майнових санкцій.

При цьому виконання цивільних обов'язків забезпечується засобами заохочення та відповідальності, які встановлені договором або актами цивільного законодавства. На відміну від існуючого раніше в цивільному законодавстві підходу, коли у ролі засобу забезпечення виконання обов'язків передусім декларувалися засоби відповідальності, у Цивільному кодексі України 2003 р. (далі — ЦК України) основна увага акцентується на провідній ролі засобів заохочення [3, с. 215].

Засоби заохочення можуть бути встановлені в договорі у вигляді позитивних стимулів (наприклад, надбавка до суми платежу за дострокове виконання роботи). Однак на практиці як примусовий стимул для виконання обов'язків частіше застосовується заходи відповідальності або інші

засоби «негативного впливу» на зобов'язану особу, що одночасно мають на меті захист інтересів управомоченої особи [2, с. 184].

Сторони у цивільному правовідношенні виступають у ролі носіїв певних цивільних прав та обов'язків, які вони повинні сумлінно виконувати. Порушення носієм суб'єктивного обов'язку тягне за собою застосування до нього відповідних засобів примусу (санкцій).

Найпоширенішим видом санкцій є цивільно-правова відповідальність, яка настає у результаті порушення як абсолютних, так і зобов'язальних прав.

Цивільна відповідальність являє собою майнову відповідальність громадян чи організацій, що виникає у разі неправомірних дій, невиконання договірних зобов'язань, заподіяння особистої чи майнової шкоди. Вона виникає за наявності неправомірних дій і вини зобов'язаної особи. Як виняток, передбачається цивільна відповідальність без вини організації чи громадян, діяльність яких пов'язана з джерелом підвищеної небезпеки, або в інших випадках, передбачених законодавством [4, с. 512].

Цивільно-правова відповідальність як різновид санкції — це покладення на правопорушника несприятливих правових наслідків, що виявляються у позбавленні його певних прав або в заміні невиконаного обов'язку новим, або додатковим. Відповідальність може наставати у таких формах: а) відшкодування збитків; б) сплата неустойки; в) втрата завдатку; г) конфіскація майна; г) компенсація моральної (немайнової) шкоди тощо [5, с. 120].

У цивільному законодавстві розрізняють види відповідальності за різними критеріями. Зокрема, за підставами виникнення прав та обов'язків, за порушення яких встановлено відповідальність, вона поділяється на договірну та позадоговірну.

У цивільно-правовому зобов'язанні з боку кредитора або боржника можуть діяти двоє або більше осіб. Залежно від розподілу прав та обов'язків між суб'єктами зобов'язання із множинністю осіб розрізняють часткові (пайові), солідарні та додаткові (субсидіарні) зобов'язання. Відповідальність за порушення цих зобов'язань теж буває частковою, солідарною або субсидіарною. За чинним ЦК України широкого застосування набуло повне відшкодування збитків.

При частковій відповідальності кожна із зобов'язаних осіб відшкодовує збитки і сплачує неустойку пропорційно до розміру своєї частки спільного боргу [1, с. 227].

За загальним правилом цивільно-правова відповідальність настає за наявності таких умов: 1) протиправність поведінки (дії чи бездіяльності) особи; 2) шкідливого результату такої поведінки (шкоди); 3) причинового зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою; 4) вини особи, яка заподіяла шкоду.

Перші три умови є об'єктивними, а четверта — вина — є суб'єктивною підставою цивільно-правової відповідальності.

Для покладення на правопорушника цивільної відповідальності у формі відшкодування збитків необхідний повний склад цивільного правопорушення. Для стягнення неустойки або втрати завдатку кредиторі досить довести, що поведінка боржника є протиправною, а вина його припускається, коли він не довів відсутності своєї вини в порушенні зобов'язання. Тут має місце неповний, «урізаний» склад правопорушення.

Проте у випадках, прямо передбачених законом, навіть за наявності всіх ознак вчиненого правопорушення, особа не несе відповідальності. Підставами звільнення від цивільно-правової відповідальності є випадок і непереборна сила.

З огляду на мету цієї статті, на увагу заслуговують питання щодо специфіки цивільно-правової відповідальності у сфері здійснення космічної діяльності, яка ґрунтується на особливостях цієї діяльності. Звісно, порушення у зазначеній сфері можуть породжувати не тільки цивільну, а й господарську, адміністративну або кримінальну відповідальність.

Слід зазначити, що на практиці найбільш застосовуваним видом відповідальності є відшкодування збитків. У сфері космічної діяльності, через її специфічність, відповідальність, як правило, є договірною. Однак в жодному разі не можна відкидати можливості виникнення позадоговірної відповідальності у цій сфері.

На особливу увагу заслуговує питання цивільно-правової відповідальності у правовідношенні іпотеки космічних об'єктів. Як відомо, іпотека є різновидом договору застави. У цьому випадку предметом застави є космічний об'єкт, який за чинним законодавством віднесений до нерухомо-

го майна. Проте законодавець не дає жодного розширеного механізму регулювання у цій сфері, хоча такий механізм є необхідним з огляду на специфічність.

За договором іпотеки може виникнути такий специфічний вид цивільно-правової відповідальності, як втрата права на заставлене майно. Цей вид відповідальності безпосередньо не зазначений у ЦК України, але враховуючи диспозитивність цивільного права, можна вважати перелік видів цивільно-правової відповідальності невичерпним.

Необхідно зазначити, що втрата права на заставлене майно як різновид цивільно-правової відповідальності може наступати лише в контексті договору застави (у тому числі іпотеки). Передбачається повна втрата прав на заставлене майно іпотекодавцем і перехід цих прав до нового власника речі — іпотекодержателя. Іпотекодержатель, за рахунок заставленого майна, задовольняє свої вимоги до боржника. У випадку, якщо після задоволення всіх вимог кредитора частина майна залишилася, то вона має бути повернена боржнику за первісним зобов'язанням пропорційно до виконаної частини зобов'язання [6].

Список використаних джерел

1. *Цивільне право України* : підруч. : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін. — К. : Хрінком Інтер, 2004. — Т. 1. — 480 с.
2. *Коссаk В. М.* Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / В. М. Коссаk. — К. : Істина, 2004. — 976 с.
3. *Силенко Л. М.* Цивільне право України : навч. посіб. / Л. М. Силенко. — К. : Алеута, 2004. — Т. 1. — 328 с.
4. *Харитонов Є. О.* Цивільне та сімейне право України у запитаннях та відповідях / Є. О. Харитонов, О. М. Калітенко, В. М. Зубар. — Х. : Одіссей, 2002. — 630 с.
5. *Харитонов Е. О.* Гражданское право: Частное право. Цивилистика. Физические лица. Юридические лица. Вещное право. Обязательства. Виды договоров. Авторское право. Представительство : учеб. пособие / Е. О. Харитонов, Н. А. Саниахметова. — Киев : А.С.К., 2001. — 799 с.
6. *Цивільний кодекс України* від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.

Храпач С. В. До питання щодо цивільно-правової відповідальності у сфері здійснення космічної діяльності

На основі аналізу відповідних норм цивільного права України, законодавства про космічну діяльність і наукових джерел визначаються загальні положення та особливості цивільно-правової відповідальності. Дається загальна характеристика основних видів відповідальності за цивільним законодавством. Особла увага приділяється відповідальності за порушення цивільних-правових зобов'язань у сфері космічної діяльності. Акцентується увага на питанні цивільно-правової відповідальності за договором іпотеки космічних об'єктів.

Ключові слова: відповідальність, цивільно-правова відповідальність, космічний об'єкт, космічна діяльність, іпотека, правове регулювання, договір.

Храпач С. В. К вопросу о гражданско-правовой ответственности в сфере осуществления космической деятельности

На основе анализа соответствующих норм гражданского права Украины, законодательства о космической деятельности и научных источников определяются общие положения и особенности гражданско-правовой ответственности. Дается общая характеристика основных видов ответственности по гражданскому законодательству. Особое внимание уделяется ответственности за нарушение гражданских правовых обязательств в сфере космической деятельности. Акцентируется внимание на вопросе гражданско-правовой ответственности по договору ипотеки космических объектов.

Ключевые слова: ответственность, гражданско-правовая ответственность, космический объект, космическая деятельность, ипотека, правовое регулирование, договор.

Khrapach S. On the issue of civil liability in the field of space activities

Based on analysis of the relevant rules of civil law of Ukraine, legislation on space activities and scientific sources are defined terms and features of civil liability. A general description of the main types of liability under civil law. Particular attention is paid to civil liability for breach of the legal obligations in the field of space activities. Focuses on the issue of civil liability under the contract of mortgage space objects.

Key words: responsibility, civil liability, space object, space, mortgages, legal regulation, contract.